

Т Е М Р Я В А

Оповідання

I

Темно й холодно.

Вітер гуде і виє. Він то підлітає в гору, то б'ється об землю, кидаючись з одного напрямку в другий, і жене по землі валку сніжаних хвиль. Мов грізний фантастичний велетень жене табун диких гривастих коней. Він б'є їх немилосердно своєю пугою, свистить на їх і гукає страшними голосами, і вони, роздратовані й налякані, стрибають одно на одного, іржуть і мчаться мов шалені, не дивлячись, куди. Мчаться по рівному степу, кидаються на гори, стрибають у провалля, знов вихоплюються з їх і летять без вісти, тільки чути їхнє страшне: і го-го-го!..

А за ними мчаться другі так само гривасті коні, і так без краю. І здається, земля гуде під їхніми колитами, і хмари збитого їми холодного пилу застеляють все небо і закривають бліде обличчя місяця, що стоїть високо-високо над тими хмарами, дивиться на землю й думає свої одвічні думи...

Мчаться сиві дикі коні в безумно сполоханім табуні по степу, і скрізь лунає їхнє: і-го-го-го!.. Налітають вони на чорні будівлі вугільних шахт, на

великий залізоробний завод, що дихає п'ятьма доменними печами. Кидаються на той світ і в огонь, вихоплюють з його й летять у долину, де стоїть і світиться вікнами убога станція степової залізниці. Іржуть вони і б'ються об стіни станції, звиваються на диби, перестрибують через будинок і летять, летять далі, невідомо куди.

А в шахтах, під землею, стукають кайлами чорні шахтарі, довбуть вугіль, насипають його в тачки й котять ті тачки до «шурху», і нічого не чують того, що діється на землі. На заводі гудуть печі, кликоче розтоплена лава, стукотять, клацають, сопуть і здихають машини і крають ножами огнені рельси. Коло їх метушаться червоні від огню й духоти люди, і теж ніхто не чує того, що діється на дворі.

Тільки на станції залізниці прислухаються й чують, як ірже, і виє, і стогне завирюха. Слухають той стогін блідий начальник станції і ще блідіший телеграфіст і щільніше загортаються в свою потерту одіж.

І думають вони, що через два дні Різдво, що слід-би по людському провести святки між рідними й близькими, але доля закинула їх на чужину, в оці степи, де так холодно, де так дико реве вітер, і де під таку добу такі злі люди.

Ось і вони сьогодні посварились. Посварились через те, що молодший з їх—телеграфіст—без відома начальника станції попрохав собі одпуску на святки і може йому й дадуть той одпуск.

— Тільки ні, не поїдеш, голубе, додому дурити голови дівчатам та хвастатися новими штанами та рукавичками,—злісно бурмоче начальник.—Замете дорогу, то сидітемеш отут-о! Як собака на ланцюзі!..

Телеграфіст думає теж саме, і злість ворушиться у його в серці.

Слухають лемент завирюхи ще дві душі.

Коло станції, там, де навернено гори вугілля, стоїть сторожка, а в їй сидять сторож, Кіндрат Рева, і його внук, Сашко. Горить у їх маленька лампочка, і палає в грубі вугілля, аж дверці зробились червоні, мов жар. Але в хаті холодно. Вітер продуває крізь тонкі стіни, вривається з грюкотом у вікна й двері і тихо, непомітно виходить із сторожки, забираючи з собою тепло.

Навіщо воно йому? Куди він його подіне?..

Хто його зна.

Бо все на світі переплуталось, усе зробилось ворожим одне одному, усе стогне й борюкається, дереться й шкрябається, тримтить і стугонить. Завируха захопила все і безладдя царює на всьому степовому просторі.

II

Дід з онуком сидять мовчки і думають свої думи. Сашко тільки сьогодні прийшов до діда з хутора і його захопила хуртовина на станції.

— Діду,—питає згодом Сашко,—а тепер дуже холодно на дворі?

— Холодно, хлопче, дуже холодно!

— І вовкам холодно?

— Холодно й вовкам.

— Адже-ж у їх теплі шкури?

— Ге, що тепер шкура!.. Такий вітер дме, що он і пічка не помагає—у хаті... А то в степу.

— А горобцям холодно?

— Холодно, хлопче.

— А де-ж вони тепер подівались?

— Ховаються попід стріхами.

— Та там-же холодно.

— А хоч холодно, зате затишно. У затишку не замерзне.

— А ми в затишку?
— А як же, в затишку.
— А вітер он дме в двері..
— То нічого. От нагріється груба, то в нас буде тепло.

— Коли-б скоріше нагрівалась...
— А хіба ти змерз?
— Змерз.
— От тобі й козак!.. Накинь кожуха!
Сашко сідає з ногами на лаву і обгортається дідовим кожухом. Дід кочергою перегортає в грубі червоний жар.

— Діду, а поїзди сьогодні придуть?
— Ні, мабуть не придуть.
— А де-ж вони будуть?
— Стоятимуть десь по станціях. А який-то може і в степу у заметі попостое.
— То люди й померзнуть?
— Ні, бог дасть, не померзнуть.

Хвилину обидва мовчать. Слухають, як хуга б'є у вікно і в стіни холодним снігом.

— Еч, як посипає, мов просом. — каже дід.

Сашко сміється: він любить ходити посипать на Новий рік. І він уявляє собі, як хуга сипле на їх будку просом і примовляє:

Роди, боже,
Жито-пшеницю
Та всяку пашницю
І те, що коні їдять!..

— Діду, — питає він знов, — а що, як нас завирюха отут замете? Що, як наверне оттаку-о-о гору, — показує він рукою, — вище дверей, вище стріхи, вище димаря?..

— А що, візьмемо вранці лопати та й одкидаємо сніг.

— І я вам буду помагати.

— А як-же, удвох зручніше... А як ти думаєш, чи не пора нам вечеряти?..

— Мабуть уже пора.

Дід лагодить вечерю. Обидва христяться, сідають до столу й вечеряють, їдять борщ, що зварив сам дід.

— А що, Сашко, добрячий у мене борщ?—питає він.

— Добрячий!

— Мати такого не зварить?

— Куди їм!..

— Ще хочеш?

— Ні, вже наївся.

— То молися богу та будемо спати.

— І ви будете?

— І я зараз лягатиму.

Сашко молиться богу й лягає на полу, що прилажено його коло груби.

— А тут, діду, тепло,—каже він весело, помацавши рукою гарячу грубу.

— Тепло буде, не померзнемо!.. От я ще підкину в грубу вугілля, щоб на цілу ніч стало.

Дід одчиняє кочергою червоні, аж білі, дверці в грубі, набирає лопатою вугілля й кидає в грубу. Вугілля падає на жар, тріщить і враз береться чорним густим димом. Груба гуде, аж стогне. Вона жадібно жере те вугілля і мов просить ще. Дід підкидає ще й ще. Вибирає у відро жужавницю з піддувала приймає геть ящик з вугіллям і підмітає біля груби долівку віником.

— Тепер гаразд.

— А труби зачиняти не будете?

— Ні, удосвіта закрию...

Дід стає на молитву й довго молиться. Очі в Сашка злипаються. Він дивиться на стелю й слухає,

як реве завирюха. Йому здається, що з стелі сиплеться й сиплеться на нього золоте просо, а між ним чудові квітки, такі, як ото робляться на першому тонкому льоду, як ударити по ньому кійком... Він жене ковінькою по тому чистому льоду свинку, і вона біжить по ньому, й торохкотить.

— Уже й заснув,—каже, дивлячись на його й осміхаючись собі в уси, Рева.—Треба вийти, подивитись, що там робиться на дворі.

Він одягає кожуха й виходить на двір. У хаті тихо, тільки гуде груба та за хатою реве завирюха.

III

Вітер гуде і виє. Він кидає сніжаними хвилями на місто, на станцію, кидає ними й на хутір, що притаївся в балці за шахтами, смиче в йому солом'яні стріхи, голосить у димарях і грюкотить у вікониці.

На хуторі трохи вже чи не по всіх хатах темно, але ось у одній горить світло. Там сидять два чоловіки й жінка.

— Не їдьте сьогодні, я вас не пушу!.. Де-ж таки видано в таку завирюху їхати,—каже ще не стара смуглява з блискучими очима жінка,—пропадете десь! Устигнете ще вдруге: ваше од вас не втече!..

— А-ат!.. що там балакать,—хіба ми дороги не знаємо! Первина чи що? Ідемо, куме,—каже господар хати, одягнений по-дорожньому, русявий невеликий на зріст, але огрядний чоловік,—пора!..

— Каленику! Тобі кажу—не їдь!.. Що ти смерти собі хочеш?..

— Патякай! Геть!..—гримнув він на жінку, що рішуче заступила двері, сяючи своїми чорними очима, ухопив її за руку і з силою відкинув геть—
Ходімо, куме!

І вони вийшли з хати, сам Каленик і його кум, Петро, чорний і смуглий, мов чавунний, здоровий чоловік з кучерявою бородою. Сіли на гринджоли й виїхали з двору.

— Пропадуть,—думає жінка,—замете десь!..

І їй стає так сумно, так боязно. Навіщо вони поїхали? Хіба вони забагатіють з тих рельсів?.. Все однаково проп'ють гроші, прогайнують.

Вона сідає на полу, згортає руки й дивиться, не зводячи очей, на лямпочку, що горить на столі. Цвіркун під лавою співає свою пісню. Спить біля печі теля, а на дворі б'є хуртовина. Вона скиглить і верещить, немов з розгону кидається на хату і, здається, аж хитає її.

— У-у-у!..—гуде вона.

— Пропадуть,—шепоче жінка й сумно дивиться своїми блискучими очима на лампу.—Але що з ним зробиш,—думає вона про чоловіка,—коли його під завирюху, сам каже, що разу тягне на яке-небудь діло. Нічим не вмовиш, нічим не вблагаєш. Мов зуб починає крутити, і що хоч роби йому, не затихне...

IV

Завирюха крутить і б'є. Вона то сипоне снігом згори, то дмухне й помете по землі, мов бажаючи чисто вимести той сніг з під саней: нехай мов, ідуть просто по землі ці уперті люди, що сидять на їх!

Але люди не дивляться на те і їдуть своїм шляхом.

— Поїдемо просто до будки,—каже Каленик,—Тепер ніяка собака носа не виткне на двір.

— Та так...—одмовляє Петро.—Тільки як ми доберемось до містечка? Коли-б на горі не збились з дороги!

— Не зіб'ємось!..

І Каленик смикає віжками, придивляючись до дороги: їм треба ввесь час тільки держатись балки і вона доведе їх до станції. Там вони наваллять на сани пару рельсів і поїдуть у містечко до жида Соломона. Соломон їм заплатить, що слід, по таксі,— як у їх уже кілька літ установлено на всяку річ таксу,—вони добудуть у його горілки, випють трохи, вернуться додому й заляжуть спати.

Нехай собі б'є й лютує, скільки хоче, завирюха,— їм буде байдуже.

А тепер щось дуже таки холодно.

Дуже уїдлиий вітер. Так і пронизує крізь свиту й кожуха до живого тіла. Кидає в їх снігом, мов якимись гострими шкляними скалками. Січе ними й ріже по обличчі. А захиститись зовсім відлогою— неможна, бо треба пильнувати дороги.

І Каленик пильнує її. Він робить рукавицею захист над очима і придивляється з-під неї в мряку ночі, в сніжані хвилі. Петро повернувся до його спиною й сидить за вітром. У його вже повна борода сніжаних склянок і на вусах понамерзали крижані бруньки.

— А-ну сідай ще ти на перед!—гукає до його серед реву завирюхи Каленик.—Дуже вже дошкуляє після хати вітер...

Петро сідає на перед. Каленик повертається спиною проти вітру й починає зогрівати обмерзле обличчя руками.

— Таки справді, дуже сьогодні б'є...—каже він, і в думці у його зринають слова жінки: «не їдьте сьогодні,-- я вас не пущу!...»

Може й справді не слід було-б сьогодні їхати: рельси-б не втекли від їх. Але Каленик жене ті думки: ніколи він не слухався жінки й ніколи не послухається. Він сам собі пан.

— Но - но!..—гукає Петро на коняку й махає кінцем віжок.

Це вони саме піднімаються з балки на гору. Тут півверсти і буде станція. Вітер ще лютіше свистить і кидається з одного краю в другий.

— Гу-у-у!..—чути в реві завирюхи якийсь новий гармонічний голос.

То гудуть телеграфні дроти. Це вони доїхали вже до насипу... Он майнули вогні з вікон станції... У мряці вимальовується її двохповерхова постать з освітленими вікнами. Пусто навколо неї, ані душі не видно.

Їдуть далі.

Он чорніє сторожка.

Петро повертає коняку до неї. Їдуть просто через насип. Коняка напружується, згинається і стягає на насип ґринджоли. Полозки стукають об рельси і коняка разом пірнає по череву в замет.

Сніг заліпляє Петрові очі, Каленик міцно держиться руками за рожни на ґринджолах...

Ось і сторожка.

Зупинились. Злізли з саней.

У пільмі мацають руками й ногами по замету рельсів.

Немає.

Мабуть ближче до сторожки.

Підходять ближче.

— Єсть!..

— Заходь з того краю, — командує Каленик.

Петро лізе по замету, намацуючи ногами рельси. Він найшов край.

— Єсть, — каже він.

— Піднімай!..

Рельси страшенно важкі. Каленик папружується з усієї сили й піднімає свій край. Петро піднімає свій, але й у того й у другого другий край рельси лежить на землі.

— Підняв? — питає Каленик.

— Підняв.

— Та то ти не ту взяв!.. Кинь, шукай тієї, що я держу!..

Петро кидає свою рельсу і напوماцки знаходить другу. Піднімає свій край, і вони вдвох, орючи ногами замет, несуть рельсу до ґринджол.

Важка, каторжна!

Ледви-ледви руками вдержиш...

Ось і ґринджоли.

— Сюди, сюди, подай!.. каже Каленик.— До мене... так... Клади!...

Положили рельсу на сани. Мовчки йдуть, беруть другу. Несуть її до саней.

— Клади...

— Ой! Бодай тебе... Руку прищепив...— каже Петро.

— Нічого!.. Притягай верьовкою...

Вони упинаються ногами в сани, притягають верьовками рельси й зав'язують вузли.

— А що ви тут, сучі сини, робите? Га?— чують вони несподівано чужий голос, і чоловіча постать вимальовується попереду коняки.

— Геть з дороги!..— гукає Каленик, раптом хапаючись за віжки й кінцем їх б'ючи коняку по спині.— Но!..

— Ні, скидайте мені зараз назад рельси!.. Не пушу!..— гукає сторож і кріпко держить коняку за недоуздок.

— Геть з дороги, тобі кажуть!.. Бий його!..

Петро вихоплює з саней рожен і біжить до сторожа.

— Геть, а то голову провалю!..

— Скидайте назад рельси!

Петро підіймає в гору рожен.

— Калавур!..— розтинається серед гомону завирюхи і Рева падає в сніг.

Петро б'є тим-же рожном коняку і вона раптом кидається в бік, рвонувши за собою сани з рельсами й сідоками, і всі вони разом потопають у темряві, щезають без сліду.

V

— Куди ти його садонув?—питає через кілька часу Каленик.

— Здається, по плечах. Кажуть чоловікові: «геть з дороги!..» так ніт-же, треба лізти, щоб голову розтовкмачили!—каже Петро.

Серце в його прудко й міцно стукає в грудях і йому, не вважаючи на вітер і холод, стало аж душно. Його роздратувало те, що дурний Рева підвернувся йому під руки. Ударь Петро трохи инакше, він розвалив-би йому голову. Так, ні з того, ні з цього... За чуже добре. І винен був-би Рева: не лізь, куди не слід! Честю просять: одійди! Ні, лізе під коляку...

— Ну то нічого, коли по плечах: попочухається та й забуде!..—сміється Каленик.—Тепер треба пильнувати, щоб не збитись з дороги. Приглядайся, де завод буде.

Товариші замовкли.

Тепер вони сидять в ряд на рельсах один лицем на один бік, другий на другий, щоб не збитись з дороги. Шляху зовсім не видно. Вітер дме їм на зустріч і жене то поволі, то раптом з великою силою гострі холодні сніжані хвилі. Вони мчаться по землі, немов на селі огонь пожежі по солом'яних стріхах, коли серед спеки несподівано вихопиться він де з хати, розгориться і захилитається проти сонця червоними маками.

Коняка йде помалу, бо вага велика. Каленик і Петро встали з саней і йдуть рядом, щоб зогрітись. Дуже вже дошкуляє їм мороз і вігер. В темряві вони

скоро загубили приміти й тепер ідуть навмання. Але це небезпечне діло, бо так можна вскочити разом з саньми, конякою й рельсами в яку-небудь покинену й необгорожену шахту. А їх по цій горі немало.

І Каленик і Петро обидва думають про це, але один до другого не признаються. Вони тільки яко-мога пильніше придивляються перед себе.

— Чи не чуєш диму?—питає з перегадом Каленик.

Петро нюхає повітря, впивається очима в пільму.

— Ні, не чую,—каже він.

— Де той завод?... Пора-б уже йому отут десь бути...—роздратовано каже Каленик, показуючи рукою у мряку.

— Що?—питає, не розчувши, Петро, бо вітер на той час ударив по землі снігом ще з більшим напруженням і заніс геть слова.

— Кажу, що де той завод!.. Час уже-б йому бути!..—кричить Каленик.

Петро мовчить. Він сам думає про це. Обидва вони знов придивляються у пільму.

— Стій!.. гукає Петро.

— Що таке?

— Он щось чорніє.

Каленик спиняє коняку. Петро йде вперед.

— Не заходь далеко!..—кричить до його Каленик і вітер розносить його крик далеко по степу й заглушає своїм свистом і ревом.

— Будка!—каже він.

Вони догадуються, що забрали ліворуч і прибились знов до чавунки. Їм тепер треба їхати праворуч, щоб вітер їм дув у лівий бік. Завод недалеко.

Повертають і ідуть.

— Що, ти дуже змерз?—питає Каленик.

— Та таки єсть...

— У мене ноги мерзнуть.

— Гу, гу, гу!..—озивається до їх вітер і пориває розмову.

Вони знов сідають на рельси, щільно загортаються поверх кожухів у свитки і скорчуються, немов крюки на дереві підчас завирюхи. Обидва думають, що таки не гаразд зробили, що не послухались Марини. Чого доброго, так можна й замерзнути, або вскочити в шахту. Але в цьому саме місці шахт немає,— вони з того боку заводу.

— А все таки, чи не скинути рельсів геть к ідоловому батькові, та чи не вернутись додому?— думають вони.

І їх бере гнів на ці важкі й холодні рельси, мов ті рельси винні, що вони оце блукають в степу...

Але не хочеться й так покинуть початого діла.

Каленик не може на те згодитись, щоб він вернувся до дому, нічого не зробивши. Ні, він поставить на своєму. Мерзнуть у його на ногах великі пальці, мов голками їх шпигає, але він не звертає уваги на те, б'є ногою об ногу й поганяє коняку.

— Завод!..—гукає зраділий Петро.

І справді, праворуч кріз темряву ночі й завирюху, мов кріз дим, вимальовуються височенні димарі. З їх вириваються пара й дим... Доменні печі палко дихають огнем... Горять електричні лихтарі...

«Погрітись-би»— думають обидва товариші.

Тільки зробити цього неможна. Та хіба й можна з рельсами показатись межи люди?

І знов їх бере злоба на рельси, а рельси, мов на зло, дзвякотять, б'ючись на нерівній трусській дорозі одна об одну. Каленик сердиться, лається... Смикає віжками коняку.

— Но-о! Но-о, падло!...

Вони звертають і знов їдуть у пільму. Дороги знов немає. Ніч стає немов темніша, вітер ще сердитіший і холодніший.

Довго їдуть мовчки просто до міста.

Холод пронизує їх наскрізь.

— Таки правду казала кума... Сиділи-б дома...—
говорить Петро.

— Мовчи вже хоч ти!..—гримає на його Каленик.—
Багато вас, порадників! Краще пильнуй дороги!..

VI

Спить Сашко і сниться йому, що з неба падає на землю густий, лапатий сніг. Він крутиться й падає, немов сідають на тік білі голуби.

— Гулю! гулю! гулю!..—гукає він, махає до їх руками і весело біжить за ними, тягнучи за собою на мотузку маленькі санчата, що зробив йому дід.

І другі хлопці теж бігають і гукають: «гулю! гулю! гулю!..» Ні, навіть не хлопці гукають, а самі голуби то так вимовляють своїми крилами...

— А—ей!! Хто скоріше на гору!..— гукає Сашко до товаришів і біжить по снігу на гору.

Він не біжить, а летить, так як голуби, надувся і зробився легкий, як бульбашка, й піднявся над землею.

Він уже не дотикається до неї ногами, а тільки махає ними в повітрі й летить.

І другі хлопці летять.

Ось уже й шпиль. Вони спускаються на нього, сідають на санки й летять на ніх згори до хутора.

Та й прудко-ж летять! Аж у вухах свистить: гу-гу-у!..

Ось уже й низ, Рибасенкова левада. Але санки не зупиняються. Вони котяться далі, й далі. Сашко сидить на їх і гукає:

— А що, я далі всіх проїхав, у мене кращі санки! Мені дідусь зробили!..

Але що це? Санки раптом нахиляються на бі і він уже лежить боком на снігу.

Це він перевернувся. Треба скоріше схопитись, щоб не бачили товариші.

Сашко хоче підвестись і не може, бо щось мов держить його на снігу. А сніг холодний. Йому холодно в плече й бік. Ні, не холодно, а то сніг пече... Та дуже-ж і пече!.. Терпіти неможна.

— Ой-ой!—кричить Сашко в-ві сні.

— Що таке?—питає його дід.

— Пече.

— То посувайся сюди, ближче до мене. То груба дуже розігрілась, — каже дід і, стогнучи, зсовується на край ліжка.

Сашко вже прокинувся. Він чує, як стогне дід.

— Діду, чого це ви стогнете?—питає він.

— А так, щось кістки болять...—стиха відмовляє той.

— А я вже не хочу спати,—каже весело Сашко, сідаючи на ліжку й тручи очі кулаками.

— Спи, ще рано.

— Ні, не хочу!.. Я вже виспавсь. Діду, давайте не будемо вже спати.

— А що-ж ми будемо робити?

— Ви кажіть казку, а я слухатиму.

Сашко вже зовсім прочуняв. Опечені плече й бік трохи щемлять у його. Але то дарма. За те в хаті тепло. А на дворі й досі б'є завирюха. Еч, як гуде!..

— Діду, а може вже нас замело,—питає Сашко прислухаючись до бурі, і схиляється дідові на груди, а руками обхоплює його шию.

— Ой-ой!.. Легше, легше!..—скрикнув дід, приймаючи з плеча Сашкову руку.

— А хіба у вас що болить?..

— Плече болить.

— Чого-ж воно болить?..

— А хто його знає чого воно. Мабуть так, здуру!..

— А ви підете до Савчихи, щоб вона вам загоїла?

— Піду.

— І я піду. Нехай і мені загоїть.

— Добре.

Сашко щупає своє плече.

— А в мене вже й не болить,—каже він.—
І в вас не болить?..

— Ні, в мене болить.

— І здорово?

— Здорово.

Сашко яку хвилину мовчить, сидячи коло діда. Дід лежить не роздягнений, обережно поклавши на край ліжка подалі від Сашка, перебите плече. Як тільки розвидниться, треба йти на завод до доктора. Бо мабуть і кістки перебито... Так болить, що, здається зубами-б вирвав те болюче місце...

І що воно були ото за люди?.. Здається, й знайомий голос, але не пригадаєш—хто саме? Треба зайти й до начальника станції, повідомити про крадіжку.

— Діду, діду! Ви спите?—питає знов Сашко.

— Та дрімається...—Каже той, хоч через усю ніч і трохи не заснув, бо дуже болить плече, і все не йде йому з голови ота нічна подія.

— Я не хочу спати. Давайте розмовляти. Кажіть мені казку!

— Яку-ж тобі?

— Розкажіть про розбійників.

— Та цур їм, тим розбійникам! Ще присняться.

— Я їх не боюсь. Я їх усіх повбиваю!..—каже грізним голосом Сашко, махаючи у п'їтмі руками.

— Я знаю, що ти молодець у мене. Ти вже ляж отут потихеньку, щоб мене не штовхав, а я тобі розкажу казку. Лягай... Отак... Осюди голову клади...—укладає дід Сашка, маючи надію, що той знов скоро засне.— Ну, отепер гаразд.

— Кажіть-же казку, та та-рну!..

— Добре, слухай... У далекому царстві, у заморському государстві, за тридев'ять земель, за тисячу морів, жив собі цар Картаус... Був він сильний і храбрый... І було в його три сини та одна дочка. І вже став цар Картаус старий, і прикликав до себе своїх дітей, і каже їм: «діти мої любі, діти мої милі»... Чи ти-ж пак слухаєш?—питає дід.

— Слухаю,—озивається сонним голосом Сашко.

— Ну, слухай,—каже дід і починає казку далі.

Він каже казку, а сам думає: «хто-ж-би то був ото вчора?.. І які то сміливі й одчаянчі люди є на світі: така віхола, а вони на крадіжку йдуть... Коли-б уже з голоду або-що крали! А то-ж тут скрізь люди небідні. Заробити є де—хоч на шахтах, хоч на заводі... Так на горілку, іродові душі, крадуть»...

— Чуєш, Сашко—питає він з перегадом, розказуючи далі казку.

Сашко мовчить. Він уже спить, заколисаний тихою дідовою мовою, обвіяний чаром фантастичної казки. Його душа літає за тридев'ять земель у теплому й ясному царстві вигадок.

І сам Рева починає дрімати. У голові у його снуються думки про рельси, про Сашка і про те, що треба-б ще підкинути в грубу вугілля. Потім йому починає здаватись, що неначе щось важко гупає за хатою. «Чи не крадуть знов рельсів?»—думає він і в його немає охоти прокидатись з дрімоти, і немає сили перемогти себе. «То вітер шумить... То—вітер»...—мов говорить хто йому, він починає знов дрімати, але раптом прокидається і зіскакує з ліжка.

— Га?.. щось стукає?!..—здивовано говорить він, ще не визволившись від сонних мрій.

Справді щось стукає у двері сторожки.

— Гей-ей, хто там єсть!.. Вийдіть сюди!

— Хто там?—питає Рева, але його запиту не чути на двір за ревом завирюхи.—Хто там, чого треба?— гукає він, підійшовши під самі двері.

— З Петрівської якономії!.. Везу чиновника.. пристава!.. Вийдіть сюди, або пустіть в хату. З дороги збились.

Рева одягає кожуха і шапку, й виходить зі сторожки. Крізь віхолу він бачить запорошеного снігом чоловіка, а далі ледви мріють коні з саньми і брязкотять балабончиками.

— Везу чиновника в містечко, та збився з дороги... Скажіть, куди ми це заїхали?.. Ніч така, прости господи, що добрий хазяїн собаки на двір не вижене, а тут ось... Просто нещастя!..

Рева розказав, куди вони заїхали й куди треба їхати тепер. Чоловік подякував, сів у сани й ходою поїхав удовж насипу залізниці, обминаючи купи вугілля.

Рева постояв ще яку хвилину, провожаючи його очима. Скоро сани зникли у млі ночі і згуки балабончиків загубились у голосінні віхоли. Рева пішов у хату-

VII

Жене грізний бородатий велетень своїх диких коней. Жене він їх з холодної півночі на південь.

Сердитий він і строгий. Б є їх немилосердно. Але гукає тепер уже не так голосно, та з притиском, спідтишка... Спідтишка підкрадається й хльоскає своєю пугою... І коні ще більше починають боятися його. Після кожного удару вони ще шаленіше стають навспиньки й стрибають один через одного, утікаючи від його у простір спепів.

Але він не відстає ані на крок.

Він знов біля їх, і знов свистить і хльоскає їх пугою. І тяжко стогне під їхніми повітряними

копитами степ, і неначе й земля хитається під їхньою вагою.

У сніговій куряві ворухиться якась комашка. Притоптана отим несвіцьким табуном, пручаючись у снігу, повзе вона не вість куди.

То їдуть Каленик і Петро.

Вони вже не їдуть, а їх везе по темному безкрайому спепу, без шляху, без дороги, просто за вітром, маленька Каленикова коняка. Давно вже їй дано волю. Давно вже скинено серед степу десь у заметі рельси, і тепер вона сама шукає по степу людського житла.

Та тільки даремно.

Нічого вона не чує, нічого не бачить... Стане, постоїть... Поведе сюди й туди головою, послухає...

Нічого не чути!...

Тільки свистить шалений вітер і голосно іржуть по степу дикі коні.

— І-і-го-го-го!..

Вони її кличуть за собою, невідомо куди.

І вона йде, йде, не думаючи про те, куди йде. Вона б бігла, бо за нею наступає щось страшне й непереможне... За нею женеться смерть...

Але в неї немає сили. Вона ледви ступає по грузьких заметах, а сани зробились страшенно важкі й без рельсів.

Що там на їх таке важке?..

На санях лежать Каленик і Петро. Вони повкутались у кожухи й свитки. Вуси й бороди їх пообмерзали і позапорошувалися снігом. Лежать з заплющеними очима.

Але вони ще живі.

Ще недавно Каленик озивався до Петра... Будив його, щоб той не спав...

Довго вони бились, шукаючи шляху, з того часу, як кинулись з рельсами геть від будки, але не

входили ані одної примітки. Тоді зрозуміли, що треба не здобич добувати, а рятувати життя.

Скинули ті закляті рельси.

Шукали знов дороги й не знайшли.

Спершу сварились, лаялись винуватили один одного. Потім кожен потай від другого молився богу, благав, щоб не загинути під завирюху. Після молитви повірили, що бог допоможе їм, і почали утішати один одного..

Іноді їм здавалося, що вони знаходять приміти якоїсь дороги, або бачать димарі заводу, або будку залізниці. Але то що-разу була мана. Каленик з відчаю й жалю навіть нишком плакав. Петро сидів мовчазний, мов одубілий.

Спершу правили конякою, а потім кинули: все однаково... І тепер коняка йшла сама.

Вони не чули ні рук, ні ніг. Непереможна сила склепляла їхні очі й туманила голову. Знали, що як заснуть, то й замерзнуть.

Але не було сили боротися зі сном.

Чудові мелодії лунали в їхніх вухах. Такої музики вони ніколи не чули. І їм помалу робилося тепло й гарно і тільки, немов десь здалека, таємна, турбота нашіптувала про небезпечність.

Потім і вона вгамувалась.

Чули тільки чудову музику, їх колисала невідома сила, й тіло обгортала давно жадана теплота.

Вони заснули.

А коняка йде та йде все далі. Вона намацує ногами ярки й обминає їх, бо там і її смерть і тих людей що на санях. Іноді вона стає і сумно ірже.

— І і-го-го!..

І кругом по степу тільки чути: «і-і-го-го!..»

То реве вітер.

Коняка йде далі. Пірнає в замети, перебирається з саньми через якісь гірські шпилі й спускається в долину.

— Га-у-у-!..—долітає звідкись до неї знайомий звук і потопає в реві хуртовини.

Вона зупиняється... Слухає.

То він собака. Десь близько повинно бути житло.

І справді, скрізь мряку вимальовується постать вітряка.

— І-і-го-го-го!..—радісно ірже вона й рушає з місця.

VIII

Марина, вирядивши чоловіка, не могла заспокоїтися. Серце її мов що недобре чуло Прикрутила трохи лампу, щоб згорало менше гасу й лягла одягнена на піл.

Спати не могла.

«Навіщо вони поїхали?»—думала вона.—«На що їм ті рельси?»

І в її душі прокидалось каяття: чом вона раніше не спиняла Каленика, щоб він не робив крадіжок, не злодіював?..

Але вона й сама якась жадна людина. Вона всім заздрить і нікого не боїться. Її завжди дратувало, що в других людей більші достатки. Вона бажала-б бути багатішою за всіх на хуторі, мати краще від усіх убрання й хазяйство—на зло усім отим багатирям.

І вона ніколи не спиняла Каленика і навіть іноді підмовляла його на деякі вчинки.

Тепер її бере каяття. Але вона силкується приглушити його. Ще має надію, що Каленик скоро вернеться. Тут недалеко і станція і місто. Вони добре знають шлях...

Але-ж як б'є віхола!.. Он, як гуде і стогне, стугонить по горищі. Здається, що й крізь стіни продимає... Аж лампа блимає.

І Марина дивиться на вогонь.

«Де вони тепер» — думає вона — «уже взяли рельси й під'їздять до міста Сторожів на тій вулиці, де живе Соломон, немає. Та хоч і були-б, то тепер позабивалися так, що і з собаками їх не знайдеш».

Марина уявляє собі ясно все.

Он вони під'їздять до двору. Стукають тричі у крайню від воріт віконницю... Потім ще двічі. Так умовлено. Вона знає. Бо іноді й сама їздила з Калеником, поки той не придбав собі побратима, куца Петра.

Жид виходив.

— А хто там? — питає.

— Свої!

— Чого?

— Сіна привезли!

Це теж так умовлено казати, щоб жид знав що свої.

Жид одмикає ворота, вони в'їздять у двір і скидають рельси. Беруть у його гроші, пляшку горілки, шмат хліба і їдуть додому. Порожнем скоро доїдуть. Та й дорога відти просто на хутір примітна: все треба їхати понад проваллям, а тоді трохи горою і знов балкою.

— Ех, коли-б скоріше вже їхали! — зідхає Марина.

Прислухається: неначе щось ворітьми грюкнуло. Ні, нічого знов не чуть.

Балакає крізь сон на печі дитина...

Вона встає з полу, лізе на піч, прикриває світиною двох своїх дітей — дівчинку й хлопчика, дивиться на їх, і в її голові несподівано пробігає думка: а що, як ото лежать вже сироти?..

Серце її стискається болем і жалістю. Жене геть ту незвану думку, злазить з печі, іде до столу, підкручує гніт у лампі й сідає на лаву.

Їй страшно. Серце мов віщує яке лихо... Ось-ось уже-б і час їм повернутись. Слухає, чи не зариплять ворота. Ні, не чуť, тільки коло причілка хати щось скиглить довго й жалібно... Немов плаче...

Марина хотіла-б не чути того плачу. Вона іде знов до полу, лягає на його. Навіщо вигадувати всякі страхи, коли нічого того не буде!.. Ось скоро вернуться, увійдуть у хату й почнуть обтрусювати сніг.

Вона ясно уявляє собі, як вони роздягаються, як тане льод у їх на бороді та вусах і вода біжить на долівку.

«А що, казала: «сидіть дома»... А цього тепер не хочеш?» жартує Каленик і трусить на долоні срібні гроші.

Вона відбирає їх у його, а він не дає, лається і нишком од кума дошкульно щипає її... Вона б'є його за те в спину і товкає до столу, а сама дає їм вечеряти.

Ще й досі, хоч у їх двойко дітей, а третє вмерло, вони любляться з Калеником.

— Ех, коли-б уже скоріше їхали!..—перебиває Марина свої думки.

Минає година, минає друга,—нічого не чути. Марина уже й дрімала й прокидалась, виходила з хати до воріт,—немає нікого. А завирюха крутить, аж страшно.

І Марина знов лягає на піл і думає. Думає про Каленика... Серце у неї щемить. Хотілось-би нічого не думати, про все забути... Сон тяжить її вії, вона непомітно засипає, іноді розкриваючи очі й дивлячись на лампу.

І їй здається, неначе вона бачить чийсь хату. У тій хаті горить лампочка, і незнайомі люди вештаються там. Вони схиляються над лавою і все водять руками по чомусь, а чому саме—не видно.

У руках у їх щось біле, чи крейда, чи сніг. Он воно й у відрі стоїть і з-під його тече вода...

«Що-ж вони роблять?»—Хоче дізнатися Марина. Протискується межи людей і бачить, що на лаві лежать людські ноги, босі, без чобіт. І білі-білі, мов воскові... Де-ж голова?

А голови немає...

Люди труть руками ті ноги і від того в хаті стоїть грюкіт. Мов хто стукотить у вікна й двері.

Марина прокидається, зхоплюється з полу, дивиться на лаву... Там немає нічого. Тільки знов щось, уже справді, стукотить у вікно й вона чує голос:
— Пусті-іть у хату!..

Серце у неї забилося з переляку і враз захололо.

ІХ

— Хто там? — питається Марина, схилившись до вікна.

— Заблудились... з дороги... Пустіть...—долітають до неї окремі слова незнайомого голоса, бо всього розібрати не можна.

У неї відлягало від серця.

— Зараз вийду!..—гукає вона, одягаючи кожуха, й виходить з хати.

Коло порога цілий намет. Вона ступає в його, набираючи снігу в халяви чобіт. Іде до воріт. Там крізь віхолу мріє людська постать у кожусі, уся запорошена снігом.

— Ради бога пустіть заїхати обігрітись!.. Трохи не пропали. Оце прибились на огонь...—гомонить подорожній.

— Хто ви такі, звідкіля,—питає Марина.

— З Петрівської якономії. Везу чиновника, пристава в містечко. Пустіть ради бога, бо чисто заляк!..

І по голосу Марина чує, що чоловік змерз до краю, але-ж як пустити? Чиновник... каже. А Каленик?... А коли це тільки підход, коли це тільки штуки, щоб вислідити Каленика з Петром?..

— Не можу пустити,— каже вона.— Чоловіка нема дома, я сама з дітьми...

Подорожній одходить від воріт, іде до коней, вештається коло саней і через хвилину відтіля до воріт ідуть дві постаті.

— Пустити, молодичце, в хату обігрітись. Ми нічого не зробимо. Хай і коней чоловік у двір заведе,— говорить друга огрядна постать.— Бач яка віхола!.. Пропаста можна. Думали попасти в Горнівку, а попали он куди!..

Марина згадує, що й Каленик з Петром поїхали в Горнівку, і десь глибоко в ній заворушився знову жах: а що, як і вони отак заблудились?..

— Заїздить— каже вона, відчиняючи ворота.

Гримлять балабанчики, й виморені коні, обдаючи її потом, проходять мимо неї в ворота.

Через яку годину пристав і його візник були в хаті, розминались і грілись, утираючи червоні з морозу обличчя від води, що текла з їх волосся, вусів і борід, запорошених снігом.

— Ти вже, молодичко, дозволей нам переночувати в тебе. Бо вже куди тепер їхать?..— говорив пристав, ще не старий, невеликий, але огрядний і веселий чоловік з густою й довгою бородою.

Голос у його був басистий, але привітний і поважний, а очі, коли він говорив і дивився на Марину, мов гладили її, тихо осміхаючись з-під насуплених трохи брів.

— Що-ж, ночуйте,— відмовила, й собі усміхаючись, Марина.— Тільки, як над, їде чоловік, то буде тісно.

Простав спитав, куди той поїхав і, почувши, що в Горнівку, сказав:

— Ну, то він там заночує на постоялому. Не біда!.. Там йому ще краще.

Тепер Марина й сама-б хотіла, щоб так було.

— Куди його їхати?.. Ми ось виїхали з Петрівки надвечір. Блукали, блукали, насилу потрапили на станцію. Звідти, здається, рукою подать до Горнівки, а ми он бач у другий край поїхали. Ну, що ж, будемо спати, або що, — балакав, сидячи коло столу, розправляючи вуси й бороду і все чогось зводячи очі на Марину.

І видно було, що йому не хочеться спати і що зараз спати він не буде: не так починають грати в нього очі.

Він добув пляшку й випив з неї. Хотів, щоб і Марина випила, але вона відмовилась. Він засміявся і, насупивши свої до купи зрослі брови, пильно подивився на неї.

Марина почувала на собі той погляд і їй робилось ніяково. Вона потупила очі й злегка почервоніла. Але їй і самій хотілось так саме глянути на пристава і хорошенько роздивитись на його і вона зідтишка зиркала на його.

Пристав ловив ті погляди й чудні вогники почали перебігати у його прижмурених, як у котів, очах.

Несподівано почалась якась непевна гра, і це зацікавлювало Марину, і потаємна радість починала ворухитись у неї в'серці. Вона почувала, що ще не стара й не погана і що до неї ще можна залицятись, а думка про Каленика десь одступила геть. Бо їй тепер вірилось, що він заночував у Горнівці і до ранку додому не вернеться.

Розмовляючи з приставом, вона зачувала инколи скигління вітру з-надвору і тепер їй було навіть приємно його чути: нехай собі лютує на дворі, а в хаті гарно!

Через кілька часу візник приставів уже лежав на лаві коло дверей і, здавалось, спав. Пристав

лагодився на лаві, на покуті і підстилав під себе енотовий кожух.

— От тепер добре буде! — балакав він, улаштувуючи під голови комір кожуха й лягаючи на нього, мов на подушку.— Можна й світло гасити.

Марина хотіла було сказати, що нехай горить, бо може таки Каленик вернеться з містечка, то йому легше буде потрапити додому. Але підійшла до столу й мовчки погасила лампу.

І ту-ж мить почула, що хтось доторкнувся до неї.

Вона відскочила від столу...

Х

Не може спати дід Кіндрат. Страшенно щемить у його плече. Напухло й болить. Неначе сверлом хто крутить. Сорочкою неможна доторкнутись. А тут ще завирюха... Вітер скиглить і крутить і б'є снігом... Залізна стріха всю ніч торохкотить, немов по їй хто ходить. А в комині щось плаче й плаче...

І дід хотів-би не чути того плачу, та не може не слухати його. І він пронизує йому душу.

А думки, дражливі й непевні, осідають голову.

«Життя каторжне!.. Не знайдеш у йому ніякого просвітку... Ввесь вік товкся, як проклятий, упадав коло хазяйства, платив усякі податки, а на старість довелось, мов собаці, стерегти чуже добро. А й від кого стерегти? Від своїх-же людей, таких-же як сам. От і ті злодіяки, що сьогодні кради, певно свої-ж люди. Не даром здалось, що голоси знайомі. Мабуть з хуторян».

І Кіндрат думав, що не так нестатки, убожество, а більше баловство призводять людей до крадіжок, а то й до розбою. Пригадав, що й самому йому траплялось красти за-молоду й снопи з панського

поля, й сіно, й ліс. Часто їздив уночі по вугілля, на шахти...

І нічого того не вважав за гріх.

Бо не з жиру-ж робилося, не знечев'я, а з не-
статків.

Бо коли понаїхало в степ отих аглійців, та бельгійців, та французів, коли набралось, мов черви в старій печериці, поляків, жидів, коли найшла сила того голого та п'яного москаля, коли заревли гудки на шахтах та заводах,—то тісно стало жити людям, котрі звикли ходити коло хазяйства, коло хліба. Молодий ще заробить. А старий—лягай, та й умирай... Або крадь, поки в острог не попадеш.

«Така вже ідолова робота! Всі крадуть: і аглійці, і бельгійці, і французи. Про поляка й жида говорити нічого!.. Наше крадуть, а ми в їх крадемо»,—думав Кіндрат і йому й самому тепер хотілося зробити якусь велику кражу, щоб разом розбагатіти... як Довгаленко. Той увійшов у компанію з жидами та поляками, а тепер уже на своїй землі шахту рие!

— Тьху ти, яка бридня в голову лізе!—аж у голос скрикнув він.—Яка там біднота краде! Бідний у ярмі, як віл робить. Просто харцизяки, п'яниці, щоб на горілку заробити! Погнала-б мене неволя у таку ніч на кражу йти?.. А горілка пожене!.. Народ тепер!..

Думки його путались, мов нитки, що позсовувались з клубка. І хоч він часто й побагато думав про нове життя з його шахтами й заводами, але ні до чого не додумався. Не міг обхопити всього разом: занадто воно було велике й складне.

Вугілля в печі вже давно погоріло. Треба було вставати та засунути грубу, а то вітер витягне все тепло.

Дід устає з ліжка і йде до груби. Ліжко похитнулось і заскрипіло. Сашко прокинувся. Він мацнув коло себе рукою—діда немає...

— Діду!..—злякано гукає він.

— Я тут. Спи собі!..—озивається дід, брязкаючи в п'їтьмі заслонкою.—Ось закрию грубу, то й знов прийду.

— Ідїть, а то я боюсь.

— Чогож-ти боїшся?..

— Та... та мені снились... страшні люди...

— Що-ж вони робили?—питає дід, знов підходячи до ліжка.

— Взяли мене та й кинули в сніг, у яму... А сніг все сиплеться на мене, все сиплеться... А я лізу в гору з ями, лізу... Тільки долізу, тільки видряпаюсь, а вони знов мене кинуть... Та сміються... Та такі страшні-ї!

— То нічого. То ти будеш завтра на санках спускатись з гори... Давай спати, ще рано.

Кіндрат лягає знов коло Сашка.

«Поподряпаєшся, хлопче, в житті!»—думає він.—
«Скоро вже почнеш дряпатись з тїї проклятої ями. Всі жили повимотуєш, всі пучки позриваєш...

— Ну, давай, хлопче, спати!—каже він.

— А мені спати не хочеться.

— А мені хочеться.

— А ви не спїть.

— А коли хочеться?

— То кажїть мені казку.

— Он як! Як-же я казатиму, коли мені спати хочеться?

— Ви кажїть, а воно й не буде хотїтись.

— Ну добре, слухай. У далекому царствї... за тридев'ять земель, аж там, де кїнець свїту, стояла гора.

Дід починає знов казку. Сашко слухає. Він добре знає цю казку, але буде слухати її десять разів підряд і вона буде йому однаково цікава. Він чує дїдів голос, смутно розбирає слова казки і скоро помалу засипає.

— Ти-ж слухаєш?—питає дід.

Відповіді немає. Сашко знов спить. Пробує й дід Кіндрат заснути. Умощується, як зручніше, й закриває очі.

— Г-гу-гу!..— гуде вітер.

— Тах-тах-тах! .— відмовляє криша і мов уся будка дрижить від вітру.

— А щоб тебе побила лиха година, як ото ти так торохкотиш!— бурмоче напів крізь сон дід і засипає.

XI

А завирюха не втихає. Сніжані хвилі летять над землею, ледви торкаючись її. Небо темне. На горі завод дихає своїми п'ятьма огненними пельками й додає до завирюхи хмари диму й пари. Електричні лихтарі ясно й рівно горять, тільки іноді пригасаючи, немов блимаючи. А далі геть од заводу стоїть станція. Вітер січе її холодними сніжаними скалками, але нічого не вдіє їй: вона спить.

Спить в своїй квартирі начальник і спить при світлі, простягшись на жовтій ясеневій лаві, блідий телеграфіст, уклавшись шинелею і підмостивши під голову руку.

Він спить і не спить,—дожидає депеші. Тільки не може побороти дрімоти. Сон такий міцний і такий солодкий.

— Тр-р р!.. турчить апарат.

То дають депешу.

Схоплюється з свого твердого ліжка, тре сонні очі й приймає її.

«Поїзд № 5 забито заметами на 157 версті».
Поздравляю. Сиди дома й не рипайся.

Другу половину депеші додає від себе знайомий телеграфіст з сусідньої станції, Чубенко, що знає про надії його на відпуск.

— Свиня!—похмуро промовляє телеграфіст і пересилає депешу далі.

І скрізь по станціях ідуть-перестрибують ті слова: «поїзд № 5 забито заметами на 157 версті», і сонні люди, лаючись бурчать:

— Ну й нехай стоїть! І чорт із ним!

І знов лягають спати на тверді ліжка.

— Пропали святки!—теж сердиться телеграфіст на Раздольній.—Тепер доведеться сидіти отут у заметі з тією ступою!—ласє він начальника.—Буде товкти що-дня!..

Вітер ударив снігом у вікно й мов посипав по ньому дрібним камінням.

— У, проклята віхоло, де ти взялась!—крізь зуби кидає він, глянувши на темне, забите снігом вікно і перевертається на лаві до стінки на другий, ще не перележаний бік.

— Так-так!.. так-так!..—настирливо стукає над головою годинник.

— Так... будь ти проклят!... — озивається до його телеграфіст.

XII

Віхола утихла тільки в обід. Пристав поїхав, не дожидаючись кінця її, а Каленика й досі не було. І чим більше вияснялось на дворі, тим важче й темніше становилось на душі в Марини. Ті гроші, що дав їй пристав, пекли її немов огнем, і вона виняла їх з кешені й кинула на саме дно в скриню, щоб ніхто їх не побачив.

Їй сором було пригадати про те, що сталось уночі, коли вона погасила світ і п'ятьма обгорнула її. Ніколи з нею поперед не траплялось цього... І як вона тепер, коли Каленик може загибає десь у степу, в заметі: або у шахті... Як вона могла наважитись на

таке! Як могла піддатись спокусі того бородатого чиновника? І що в йому так уподобалось їй?

І вона пригадала, що їй упали в око його ласкаві очі й довга викохана борода. Панська, не мужича борода. Захотілось узяти її в руки, погратись нею...

Це було вночі й було дуже недовгу хвилину. Мов якась таємна, непереможна сила обгорнула її солодкою, пекучою хвилею, підмило її й поняло всю разом туманом і забуттям і вона потопла в тому тумані, забула все... Забула про Каленика. А тепер нею опанував неспокій: де він, що з ним?

Десятки разів вона вибігала на вулицю й дивилась на гору: чи не їде Каленик? Але його не було.

Взяла лопату, повідкидала сніг од порога, поробила проходи до базу, комори й хлівця. Одкинула сніг од воріт у дворі і на вулиці, розкидала намет од воріт до самої дороги,—Каленика нема.

Погнала до річки, напоїла корову й телицю. Увесь час дивилась на гору, чи не покажеться звідти,—ні, нема.

Нагодувала свиню й почала викидати кізяки в базу з-під повітки, коли надійшла Петрова жінка Олена.

Потай проскочила вона до Марини, щоб не бачили люди. Удавала з себе веселу:

— Що наших немає? Загостювались у Горнівці?

Але по очах видно було, що вона дуже стурбована й думає те-ж саме, що й Марина.

— Загостювались... І казала-ж я: сидіть дома, хай йому всячина! Ні, в одну душу: поїду!.. Ось і поїхали! Іди сюди...

Марина смикнула Олену за рукав до себе під повітку. Бо по вулиці йшла з відрами Рябчиха. Але та вже побачила їх.

— Здрастуйте! — гукнула вона. — А чого-ж це чоловіка вашого не видно? Чи поїхав куди?..

— А, щоб ти була провалилась отам у копанку!..—прошепотіла Марина.—Уже довідалась...

— Та поїхав ще вранці у Горнівку,—гукнула вона потім.—Скоро вернеться!

-- Еге. А я думала, що дома.

— Ні, поїхав.

— Еге-ж... Так... так.. Бувайте здорові!

— Бувайте!...

— Щоб ти була луснула...—знов помалу додала Марина, поблискуючи очима і взялась за кізяки.

— Уже довідалась, клята,—заговорила Олена.— Її всюди діло!..

— А як-же, без неї й вода не освятиться!

Молодиці ще сумно побалакали й Олена, як у воду опущена, пішла до дому. Обидві вони тепер були певні, що з чоловіками їх трапилась якась пригода.

XIII

Сонце почало гаснути й спускатись до землі. Знов набігли хмари й почало вечоріти.

— Коли до вечора не приїдуть, то значить замерзли,—сама собі говорила Марина, вештаючись по двору.

Вона не могла сидіти в хаті й тільки на хвилину навідувалась туди до дітей і знов виходила на двір.

Вийшла ще раз за ворота й дивилась на гору. Ще недавно біла, гора тепер посиніла й потемніла, а по балці попід горою поліг туман. Там уже смеркало.

На горі не було нікого.

Марина схилилась головою на хвіртку й трохи не заплакала: так їй у-раз стало важко на серці. Але схаменувалась: сусіди можуть побачити, Рябчиха,— і відхитнулась від стовпа.

І в ту-ж хвилину їй здалося, що ззаду, з другого кінця вулиці щось під'їжджає до двору.

Щось, мов голкою, шпигнуло в серце.

Вона озирнулась.

Їхня коняка... Їхні сани...

Кинулась на зустріч.

— Каленик!..

Але на санях чужий чоловік.

Вона разом охолола, і руки в неї упали вниз, мов підбиті. Світ закрутився перед очима й вона часто-часто заморгала.

— Не жахайся. Тут і Каленик,—гукнув, осміхаючись, чоловік.—Одчиняй ворота.

Марина кинулась до саней, мов на землю з стріхи підтала бурулька.

— Каленику!..

— Я!..—почула вона з саней знайомий голос.

Каленик лежав на санях, закутаний в кожухи.

— Живий.

— Та живий.

— Боже-ж мій!..

Марина кинулась до його.

— А Петро?

— Петра завезли теж додому. Одчиняйте ворота,—смикаючи віжками, сказав чоловік, що привіз Каленика.—Вже не рано.

Сани під'їхали під самий поріг і Каленика вдвох перенесли в хату.

— Прибились ранком до нас на хутір,—розказував чоловік.—Коняка сама привезла. Зняли обох без чувства. Насилу поодтирала снігом... Кажуть: їхали в Горнівку, а прибились... куди-б ви думали? Аж у Каменку.. За двадцять верст одвідціля.

— Еге... завела нечиста сила,—проказав з-під ганчірок Каленик.—Думали, що вже й світу божого не побачимо...

— Я вже й сама думала, що не вернетесь.

— Куди-ж пак! Того другого ледви-ледви одходили... Ну, прощайте, одужуйте!..

Чоловік узявся за шапку.

— Куди-ж ви? Ночуйте в нас!

— Та воно, по правді кажучи, проти ночі й страшно.

— Ні, я вас не пущу з хати!...

Марина одібрала у чоловіка шапку. Той довго не змагався, роздягся й зостався ночувати.

XIV

Каленик і Петро довго й тяжко хворали. Руки й ноги їм побило на рани й рани довго не загоювались. Але згодом усе позажило і на масляній вони вже гуляли знов укупі, згадували, як блукали в степу й скинули десь на шпилью рельси. Жалкували, що пропаде їхня праця дарма.

— Тільки ні, я не попусти, щоб хто другий покористувався їми. Я тепер знаю, де ми їх скинули, — сказав червоний од горілки Каленик.—Я їх знайду!

— Навряд! — хитав головою Петро.—Проклята нечиста сила по таких місцях водила, що ми зроду там не бували!

— От я не знаю, чи бували, чи не бували. А нехай трохи постає сніг, то не я буду, коли не найду їх! Вони не де інше, як на степу у графа, десь коло Високої Могили.

— А шкода, коли не найдемо! Тяжко вони нам дались, та й Реві ускочило.

— А нехай, дурень, не лізе, куди не слід!..

Приятелі зареготались. Сміялись і Марина з Оленою. Сміялись і Каленикові діти. Бо справді Рева став тепер чудний: мов кінь безклубий, одне

плече нижче другого. Гарасько, Калеників син, так і дратує Сашка:

— А в тебе ді-ід безклубий!.. А в тебе ді-ід безклубий!..

— К-ха!—підморгнув Каленик,—як найду рельси, то треба буде йому якось чверточку купити!

— А треба. А то так, ні за понюх табаки чоловік плеча позбувся.

— А ви й життя свого трохи не позбулись...— граючи чорними масними від горілки очима, завважила Марина

— Дарма: бог не видасть, вовк не ззість!..

— Іменно.

Вони пили й їли, усі четверо веселі й здорові, і радились, коли й куди поїдуть знов на здобич. У хаті було тепло й весело. Діти сиділи на лежанці й їли млинці.

— Гараську! Хочеш горілки?— гукнув Каленик до сина.

— Хочу... — засміявся той, схиляючи на плече таку-ж русяву, як і в батька, голову.

— Ну йди пий!

— Не давай!.. Не переводь!.. скрикнула Марина, вихватила з рук Каленика чарку й випила горілку сама.

— А я таки дам іди, Гараську!.. Пий, чоловіком будеш!. Гарасько разом випив чарку горілки й поперхнувся.

— Нічого, нічого. Вдруге солодша буде,—підбадьорював батько.—На морозі краще горілки й нема.

— Тату, — сказав Гарасько, закусуючи млинцем,—і я поїду з вами шукати рельсів.

— Добре,—сміявся Каленик, і з ним разом сміялись усі.—Підрости ще трохи... А я таки рельси знайду! Не я буду. Я пам'ятаю, де... Моє не пропаде!..

6.13084

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ

ТВОРИ

ТОМ I

РУХ

П. Москаленко.

ЗМІСТ I-ГО ТОМУ

	Стор.
1. Перша гроза	9
2. Божа коровка	30
3. Собака	39
4. Сон життя	52
5. Соліман Мудрий	56
6. Три тіні	64
7. На крилах смерти	67
8. Степовий сокіл	72
9. Під похилою вербою	84
10. В незнану далечінь	90
11. Змій	101
12. Кінець гри	110
13. Смерть Зораба	123
14. Марш Сагайдачного	129
15. Тополі	133
16. Слуги	141
17. На волю	149
18. Вода прибуває	170
19. Темрява	178
20. Співець	214
21. <i>Vae victis.</i>	221